

El banquet de les paraules.
Reminiscència de xenía a les
Quaestiones Convivales de Plutarc*
&

Anna Ginestí Rosell

(Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt)

RESUM: Analitzem en aquesta contribució el paper de model que els banquets homèrics d'hospitalitat tenien per als banquets del cercle de Plutarc tal com l'autor els presenta a les *Quaestiones Convivales*. Mostrem, a més a més, com a la participació en un àpat comú, inclosa en les normes d'hospitalitat homèriques, Plutarc afegeix l'element de la conversa, que esdevé, segons ell, el mitjà d'intercanvi principal entre els participants del banquet hel·lènic d'època imperial.

PARAULES CLAU: Plutarc, Homer, simposi, *xenía*.

ABSTRACT: *The Banquet of Words. Reminiscence of xenia in Plutarch's Quaestiones Convivales.* We analyse how the Homeric hospitality banquet operates as a model for the banquets of Plutarch's circle, as presented by him in the *Quaestiones Convivales*. We show how Plutarch adds, to the commensality that regulates the Homeric hospitality, a new element, the conversation, and elevates it to the essential element of exchange in the Hellenic symposium of the imperial era.

KEYWORDS: Plutarch, Homer, symposium, *xenia*.

1. INTRODUCCIÓ

Plutarc escrigué les Συμποσιακά o *Quaestiones Convivales* al voltant del 110 d.C. En aquesta obra l'autor recopila converses mantingudes en diferents simposis en els quals, segons afirma ell mateix, havia pres part al

---

* Aquest treball ha estat realitzat en el marc del Projecte d'Investigació 2009 SGR 1030 "Institucions i mites a la Grècia antiga: estudi diacrònic a partir de les fonts gregues".

llarg de la seva vida.¹ En el moment de la publicació de l'obra, Plutarc tenia al voltant de 65 anys, de manera que les escenes que s'hi descriuen estan lligades als records tant de joventut com de l'etapa de maduresa. Amb la presentació d'una gran varietat de situacions i personatges, Plutarc esbossa un quadre idealitzat de les relacions entre els membres de l'elit cultural hel·lènica, els *παιδευμένοι*, dins el context del simposi.

Les elits hel·lèniques d'època imperial tenen un gran interès a presentar-se com les hereves d'una llarga tradició cultural que comença en Homer i té un segon apogeu a l'Atenes clàssica. En més d'una ocasió s'ha afirmat que aquest interès per mantenir una línia cultural ininterrompuda respon a la voluntat de preservar una identitat pròpia dins el món romà.² El context del simposi, una institució grega de llarga tradició i amb un paper especialment destacat en la història de la literatura grega en la seva doble vessant de lloc de creació literària i d'espai literari, és especialment apte per a aquest objectiu. A més d'aquesta actualització d'una institució cultural grega, les *Quaestiones Convivales* permeten a Plutarc de situar la seva obra simposial en una línia de tradició literària que s'inicia amb els grans autors clàssics Plató i Xenofont, autors de simposis literaris on la figura de Sòcrates té un paper central.³ Això no treu que el lligam amb la tradició més antiga estigui plenament present a l'obra, ja que la teorització i escenificació de les normes del simposi recorren sovint a Homer com a primera autoritat.⁴

En aquesta contribució volem centrar la nostra investigació precisament en aquestes referències a Homer com a autoritat en la institució del simposi. En primer lloc, el focus de l'anàlisi se centrarà en el banquet grec com a plasmació de les relacions d'hospitalitat homèriques i en les equivalències que Plutarc estableix entre aquestes relacions d'hospitalitat descrites en els banquets homèrics i les relacions d'amistat

---

¹ Pròleg al llibre segon (629C). Aquest afirmació no s'ha de prendre al peu de la lletra, perquè a Plutarc no li interessa la historicitat, sinó que pretén aconseguir versemblança en les situacions i escenes que descriu, i, tot i que no cal tampoc negar-los una base parcialment real, es tracta principalment d'elaboracions literàries que presenten una gran varietat de converses entre persones cultes. Mantenen, això sí, el seu valor per a l'estudi de l'entorn cultural de Plutarc (Titchener 2011: 38-39). L'obra té una força performativa clara en la intenció d'incidir en el seu context cultural creant una determinada identitat de grup; vegi's, per exemple, Johnson 2010: 35-41, per una mateixa funció performativa en les cartes de Plini el Jove.

² Per exemple, König 2007: 46 i, més recentment, Whitmarsh 2013.

³ Pròleg al llibre primer (612D-E). Per a la influència dels simposis de Plató i Xenofont com a models literaris en les *Quaestiones Convivales* vegi's també Roskam 2010.

⁴ Un segle més tard, Ateneu és més explícit en citar els seus models i situa Homer a la primera posició de la llista d'autors grecs d'obres simposials (*Ath.* 5.1-2). Per a aquest passatge en concret i per l'emulació d'Homer en l'obra d'Ateneu en general, vegi's la monografia de Romeri 2002: 312-316.

que uneixen, o que haurien d'unir, els participants dels banquets contemporanis de Plutarc. En una segona part, observarem com al deure de participar en un àpat i a la reciprocitat que regeixen el banquet homèric i, en conseqüència, els banquets posteriors, Plutarc afegeix com a element principal un aspecte que en Homer ja es troba en germen i en Plató hi apareix de forma metafòrica:⁵ l'obligació d'una participació activa en la conversa, un intercanvi de λόγος equiparable a l'intercanvi de regals en les relacions de ξενία homèriques.

2. L'AUTORITAT D'HOMER

L'acció de compartir taula i menjar tenia un paper central en les relacions d'hospitalitat grega, tal com s'observa àmpliament en els poemes homèrics.⁶ Compartir taula era la plasmació social de la relació de ξενία, la manifestació pública del vincle d'amistat. La institució de l'hospitalitat abandonava per tant en aquest moment l'àmbit privat per a situar-se en un àmbit públic o semi-públic i establir la comunitat com a garant de l'acord establert.⁷ Amb aquest pas a l'àmbit públic, el banquet d'hospitalitat prenia també el caràcter d'un element d'autorepresentació de les elits. La importància social de la participació en l'àpat comú en el món homèric i la seva llarga pervivència en la cultura hel·lènica rep una especial atenció per part de Plutarc al llarg de la seva obra, que situa en el context del banquet escenes cabdals de les seves *Vides Paral·leles*.⁸ És molt probable fins i tot que la redacció de les *Quaestiones Convivales* respongui a la voluntat de presentar-se a si mateix i als membres del seu cercle com a participants actius d'aquesta llarga tradició del simposi, especialment del simposi socràtic, i a més incidir normativament en els simposis del seu temps revitalitzant-ne el lligam amb els de les èpoques glòries del passat.⁹ En aquest context és interessant llegir l'opinió expressada per un convidat a la desena qüestió del llibre segon. S'hi discuteix si cal assignar a cada participant una ració del menjar o permetre que cadascú se serveixi

---

⁵ Vegi's el text a la nota 31.

⁶ Alonso Troncoso 1998; Santiago Álvarez 2004, 2007 i l'article de l'autora en aquest mateix volum. Per l'estreta unió entre menjar i política, entre simposi i organització social en la societat homèrica i en les èpoques posteriors vegi's també Rundin 1996.

⁷ Watkins (1995: 246, n. 15) proposa una etimologia del mot ξένοσ centrada precisament en aquest aspecte de l'àpat en comú.

⁸ Vegi's, per exemple, les diverses contribucions a Ribeiro Ferreira 2009.

⁹ Teodorsson (2009) expressa la teoria prou atractiva que Plutarc hagués volgut recuperar amb les seves obres simposials (*Q.C.* i *Sept. sap. conv.*) la tradició del simposi socràtic, desbancat pel simposi menipeu, més present en la literatura de la seva època.

de l'àpat comú. Hàgias¹⁰ critica el repartiment del menjar en porcions i diu:

2.10 (643D) Τὰς δ' Ὀμηρικὰς ἐκεῖνας δαΐτας οὐ χρὴ μεταφέρειν ἐκ τῶν στρατιωτικῶν καὶ παρεμβολικῶν ἐνταῦθα δείπνων, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῶν παλαιῶν φιλανθρωπίαν ζηλοῦν, οὐ μόνον ὄμεστίους οὐδ' ὄμοροφίους, ἀλλὰ καὶ ὄμοχοίνικας καὶ ὄμοσίτους τῷ πᾶσαν σέβεσθαι κοινωνίαν ἐν τιμῇ τιθεμένων.

Així doncs no es tracta de transportar als nostres dies aquells àpats homèrics dels sopars de soldats al campament, sinó més aviat d'emular la *philanthropia* dels antics, que honoraven no només a qui compartia llar i sostre sinó també a qui compartia ració i àpat, ja que respectaven tot tipus de participació en comú.

El primer que ressalta Hàgias dels antics és que són exemple de *φιλανθρωπία*,¹¹ i és aquest valor el que cal emular d'ells més enllà de la imitació i reproducció d'accions concretes. La *φιλανθρωπία* guiava les seves accions i és per això que honoraven tota participació en la comunitat, una comunitat entesa no només dins l'οἶκος (οὐ μόνον ὄμεστίους οὐδ' ὄμοροφίους), sinó que inclou també els forasters que ja han estat admesos i per tant participen de la taula i el menjar (ὄμοχοίνικας καὶ ὄμοσίτους), és a dir, els forasters amb un lligam d'amistat, els ξένοι. Aquest respecte al comú ve avalat per una doble referència als conceptes de τιμῆ i σέβας, el primer lligat a l'àmbit civil i el segon al respecte als déus.¹²

Els antics, τῶν παλαιῶν, estan citats a un nivell equivalent als exemples homèrics, τὰς δ' Ὀμηρικὰς ἐκεῖνας δαΐτας, de manera que Homer hi és presentat com el millor exemple d'acció d'aquests antics que cal emular. L'important, segons Hàgias, és saber que no s'han de reproduir acríticament, al peu de la lletra, les accions descrites en els poemes homèrics, sinó que cal extreure'n el sentit que les motiva, la *φιλανθρωπία*

---

¹⁰ Personatge probablement originari de Queronea, d'altra banda desconegut, cf. Puech 1992: 4850.

¹¹ La *φιλανθρωπία* constitueix per Plutarc un concepte bàsic en les relacions humanes, a més de considerar-la una qualitat purament hel·lènica (Becchi 2009; Nikolaidis 2009). Tant F. Becchi com A. Nikolaidis fan referència a la definició de *φιλανθρωπία* que es troba en el capítol dedicat a la filosofia platònica en D.L. 3.98 i que esmenta precisament la participació en l'àpat comú com un dels tres àmbits en què es divideix la *φιλανθρωπία*; els altres dos són el de l'evergesia i el de la salutació.

¹² Per al concepte de σέβας, vegi's Rudhart 2008: 69-99. Aplicació d'aquest concepte a l'explicació d'alguns passatges homèrics a Santiago 2011.

en aquest cas.¹³ Hàgias fa un salt fins a Píndar per afirmar que en ell sí que les accions concretes entorn els banquets responen a aquesta φιλανθρωπία que cal cercar i que és concretada en el respecte equivalent a familiars i hostes. Amb les referències a Homer i Píndar queda ressaltada l'antiguitat de la pràctica de l'hospitalitat i es construeix un pont d'unió cultural amb el moment actual.¹⁴

Referències a Homer i als antics com a autoritat són programàtiques en totes aquelles converses on es tracten qüestions sobre l'organització i el comportament adequats en els simposis.¹⁵ En totes aquestes converses, Plutarc hi participa com un contertulià més i remarca en més d'una ocasió que no és ell únicament qui es refereix a Homer com a autoritat, sinó que es tracta d'un reconeixement compartit per tot el grup de participants. Així llegim, per exemple, en la segona qüestió del llibre primer, en una conversa sobre si cal assignar a cada participant un seient concret, la següent intervenció de Plutarc:

2.2 (617B) ἐπαινοῦμεν δὲ καὶ τὸν Ἀλκίνοον, ὅτι τὸν ξένον ἰδρύει παρ' αὐτὸν
υἷὸν ἀναστήσας, ἀγαπήνορα Λαομέδοντα, ὃς οἱ πλησίον ἴζε, μάλιστα
δέ μιν φιλέεσκεν. τὸ γὰρ εἰς τὴν τοῦ φιλουμένου χώραν καθίσει τὸν
ἰκέτην ἐπιδέξιον ἐμμελῶς καὶ φιλάνθρωπον.

Lloem també Alcínous perquè fa seure al seu costat al foraster (Odísseu) després de fer alçar el seu fill, el valent Laomedont, que estava assegut al seu costat i a qui estimava especialment, car fer

---

¹³ Teodorsson (1989-1996, vol I: 269) i Fuhrmann (1972, vol I: 190) comenten aquest passatge ressaltant una crítica a Homer considerada sorprenent. Si entenem, però, que no es tracta d'una crítica a Homer en si, sinó a l'actitud equivocada de reproduir qualsevol detall dels poemes homèrics sense qüestionar-ne el sentit originari, la crítica deixa de ser sorprenent i esdevé una crítica merament socràtica.

¹⁴ Recordem que Píndar és un dels grans poetes beocis i, amb aquesta cita, Hàgias aconsegueix establir un lligam entre el lloc de celebració del banquet narrat per Plutarc, Queronea, a la Beòcia, i el paisatge literari beoci antic. El camí traçat des d'Homer, passant per Píndar fins a Hàgias i Plutarc és alhora una aproximació temporal del passat al present i una aproximació espacial d'un paisatge jònic -o més aviat panhel·lènic- a un de beoci.

¹⁵ Per exemple, al passatge 1.1, sobre el paper de la filosofia en els simposis; a 1.2, sobre si cal assignar als convidats un seient determinat; a 2.1 sobre la manera més agradable de preguntar i fer broma; a 2.10 sobre la repartició del menjar, etc. Segons Teodorsson (1989-1996, vol I: 75), les cites de poemes homèrics constitueixen una vuitena part de totes les cites incloses en les *Q.C.* A aquestes caldria afegir les paràfrasis de passatges homèrics i les cites ocultes. Vegi's Ribeiro Ferreira 2010 per a la funció d'Homer en les *Q.C.* principalment com a testimoni i autoritat.

seure el suplicant al lloc de la persona estimada és actuar com cal i amb *philanthropia*.

L'episodi al qual fa referència aquí Plutarc és el de l'arribada d'Odisseu al palau d'Alcínous precisament quan els senyors del palau estan celebrant un banquet (*Od.* 8). De nou apareix el concepte de la φιλανθρωπία que ha guiat l'acció del rei Alcínous, i el que mereix l'elogi per part de Plutarc és el fet de fer seure la persona que acaba d'arribar, l'hoste, designat tant amb el terme ξένος com amb el terme ἰκέτης,¹⁶ al lloc de màxim honor. L'hoste mereix, per tant, un tracte de màxim respecte, i això és definit encara més clarament en aquest passatge que en l'anterior atès que s'associa explícitament l'acollida a l'estranger amb la φιλανθρωπία i s'emmarca en un context de simposi. El que resulta especialment interessant en aquest passatge és que el comentari s'introdueix amb el plural inclusiu ἐπαινοῦμεν 'lloem', fet que implica que aquesta no és una opinió nova personal de Plutarc, sinó una opinió compartida per tots els participants i que constitueix la premissa sobre la qual es desenvoluparà l'argumentació de Plutarc. El respecte envers l'hoste, manifestat mitjançant una acollida en el simposi digne del seu honor, forma part del rerefons cultural compartit per tots els participants al diàleg.

L'obligació d'acollir l'estranger, sigui qui sigui, en els banquets, deure que forma part de les normes bàsiques de la ξενία, és recordada de nou en una afirmació de l'avi de Plutarc, Làmprias, de manera que el lligam amb els temps anteriors no es fa només a nivell literari, sinó també entre les generacions presents a la conversa. El context de l'afirmació és un debat sobre el nombre adequat de convidats en un simposi; Làmprias pren de nou la φιλανθρωπία com el referent que ha de guiar l'amfitrió en la preparació d'un banquet i en un moment de la seva argumentació diu: ὦν καὶ μὴ κεκλημένοις ἀλλ' ἐπελθοῦσιν αὐτομάτως ξένοις καὶ ἀλλοτρίοις ἀεὶ παρεσκευασμένην ἀφθονίαν ὑπάρχειν δεῖ (5.5 (678E)). "Convé tenir sempre seients disponibles a balquena per a hostes i estrangers, fins i tot per aquells que no han estat convidats, sinó que arriben per pròpia iniciativa."

L'obligació moral de l'acollida ve marcada pel verb δεῖ 'cal'. I s'estén no només als convidats sinó també a aquells que arriben per pròpia iniciativa (ἐπελθοῦσιν αὐτομάτως), com ja havíem vist que era el cas d'Odisseu. El

---

¹⁶ Per l'equivalència entre ξένος 'hoste' i ἰκέτης 'suplicant' vegi's Santiago Álvarez 2004.

lector erudit i coneixedor de Plutarc pensa en aquest punt en un cèlebre convidat inesperat, Aristodem, l'acompanyant de Sòcrates al simposi de Plató que, convidat pel propi Sòcrates, arriba finalment tot sol al banquet d'Agató perquè Sòcrates s'ha aturat pel camí a reflexionar. Plutarc s'encarregarà prou de recordar que també en Homer trobem convidats il·lustres inesperats a banquets, com el cas de Menelau, que es presenta sense haver estat convidat al banquet que Agamèmnon celebra al segon cant de la *Ilíada* (Il. 2.408-9).¹⁷

Amb Homer i Plató, Plutarc traça una línia contínua de la tradició grega fins al seu temps. I la continuïtat d'aquesta línia des dels 'antics' es troba en aquest cas reforçada amb una nova baula, la figura de l'avi Làmprias, que és el responsable de recollir aquesta tradició dels temps passats i transmetre-la a la generació de Plutarc.

En el comentari de Làmprias és molt interessant de destacar com hi són descrits els estrangers que cal acollir al simposi. Ell parla de ξένοις καὶ ἀλλοτρίοις. Ἀλλότριος defineix a l'estranger desconegut, aquell amb qui encara no hi ha cap relació d'amistat, per la qual cosa entenem aquí ξένος en el significat d'hoste, estranger unit ja per lligams de φιλία. El record i el respecte envers l'antiga institució de la ξενία es troba doncs en la base de l'afirmació de Làmprias.

En resum, Plutarc apel·la a les normes tradicionals d'hospitalitat per a regular l'organització i el comportament en els simposis del seu temps. Estableix una línia de continuïtat entre el seu present i el passat dels 'antics' amb abundants referències a Homer, que esdevé l'autoritat primera en el tracte amb els hostes. Entre Homer i Plutarc trobem també baules destacades en les grans figures de la història cultural grega: Píndar, com a representant del passat beoci, i Plató per a l'època clàssica, però sobretot en el seu paper de filòsof i d'autoritat moral. La figura de l'avi Làmprias és la darrera baula per a la transmissió d'una llarga tradició d'arrel grega a la generació dels joves.

El banquet, tal com Plutarc l'entén, s'ha de guiar per la φιλανθρωπία que es demostra en el respecte a la comunitat. L'aspecte social unit al representatiu és determinant en el simposi i, igual com els simposis homèrics d'hospitalitat eren la plasmació social de l'amistat establerta entre els seus participants, de la relació de ξενία que els unia, així mateix

---

¹⁷ Plutarc esmenta aquest passatge a 7.6 precisament com a introducció al tema de les 'ombres', aquells que arriben als banquets convidats no pas per l'amfitrió sinó per altres convidats. La cita d'aquest passatge homèric sembla haver estat un lloc comú de les converses simposials i apareix també en un context irònic al banquet de Llucià (Luc. *Symp.* 12).

l'amistat és l'objectiu principal del simposi de Plutarc.¹⁸ El manteniment d'aquesta amistat obliga a la participació en el comú, a compartir taula i a la reciprocitat entre hoste i amfitrió.

3. LA PARTICIPACIÓ EN L'ÀPAT COMÚ I LA CONVERSA

Si el fet de compartir menjar i beguda és en els banquets homèrics d'hospitalitat l'aspecte principal que plasma la integració de l'estranger a la comunitat, Plutarc afegeix un tercer element a compartir dins dels seus simposis, el λόγος. És en l'àmbit de la conversa on, per a Plutarc, cal que s'estableixi l'intercanvi entre iguals i, tal com és obligació de l'amfitrió fer partícip l'hoste de la conversa, també és obligació de l'hoste de respondre amb un λόγος a l'hospitalitat rebuda.¹⁹

En conseqüència amb aquest paper central de la conversa en el banquet, el trencament de la reciprocitat en la paraula és entès per Plutarc com una transgressió de les normes socials del simposi. Si tal com afirmen altres, menjar sol no és menjar sinó engolir perquè hi manca la comunitat,²⁰ menjar en silenci és igualment la negació del simposi i un indici de manca de civilització. Així llegim en el pròleg al llibre vuitè (716E): Σιωπῶντας μὲν γὰρ ἐμπίπλασθαι μετ' ἀλλήλων κομιδῆ συῶδες

---

¹⁸ L'afirmació que l'amistat és el fi principal d'un simposi es troba sovint en les *Q.C.*, per exemple en el pròleg al llibre quart: Εἰς ἀγορὰν μὲν γὰρ ἐμβάλλουσι πραγμάτων εἵνεκεν καὶ χρειῶν ἑτέρων, εἰς δὲ συμπόσιον οἱ γε νοῦν ἔχοντες ἀφικνοῦνται κτησόμενοι φίλους οὐχ ἦττον τοὺς ὄντας εὐφρανοῦντες. "Al fòrum, així doncs, s'hi va per negocis i altres necessitats, però al simposi, almenys els que tenen seny, hi van per a guanyar amics, no menys que per a delectar els que ja ho són". Per a la proximitat semàntica entre φίλος i ξένος a la *Ilíada* vegi's Santiago 2007; per la seva relació etimològica, Hamp 1982.

¹⁹ Un germen d'aquesta idea es troba ja en l'*Odissea*, el poema homèric on l'hospitalitat té un tractament més ampli. Així Alcínoos apel·la al principi de reciprocitat entre hostes quan li demana a Odisseu que correspongui a la seva hospitalitat amb la narració de les seves aventures, és a dir amb un λόγος (*Od.* 8.549). Aquesta acció seria segons Alcínoos κάλλιον 'més bella', un mot que lliga la bellesa estètica amb la bellesa moral (per a aquest passatge en concret, vegi's el comentari de Jong (2001: 217-219 i 285)). Plutarc dóna en la seva interpretació d'un altre passatge homèric un valor fins i tot curatiu al λόγος que acompanya el vi. Es tracta de *Q.C.* 1.1 (614 B-C) on es fa referència a l'episodi d'*Od.* 4.220-264: Telèmac, a l'arribada a Esparta, és acollit amb un banquet, i Hèlena barreja herbes calmants amb el vi. Plutarc dóna un valor al·legòric a aquesta substància calmant i afirma que l'efecte calmant no vingué pas d'unes herbes sinó de la narració per part d'Hèlena de les aventures d'Odisseu, és a dir del λόγος d'Hèlena.

²⁰ Pròleg al llibre setè: χαρίεντος ἀνδρός, Σόσσιε Σενεκίων, καὶ φιλανθρώπου λόγον ἔχουσι Ῥωμαῖοι διὰ στόματος, ὅστις ἦν εἰπῶν, ἐπεὶ μόνος ἐδείπνησε, βεβρωκένας, μὴ δεδειπνηκένας σήμερον: ὡς τοῦ δείπνου κοινωνίαν καὶ φιλοφροσύνην ἐφηδύνουσαν ἀεὶ ποθοῦντος. "Els romans, Sosi Seneció, posen en boca d'un home de tracte agradable i humà, fos qui fos, la dita segons la qual, després d'haver menjat sol, va afirmar: 'Avui he devorat, no he sopat', amb la idea que un sopar demana sempre una companyia amable que l'endolceixi".

καὶ ἴσως ἀδύνατον. “Car afartar-se plegats en silenci és, certament, propi dels porcs i probablement impossible.”

En un clímax expressiu, Plutarc fusiona les dues transgressions de la participació a l'àpat tal com ell l'entén, la de menjar en silenci (σιωπῶντας) i la de preocupar-se únicament d'omplir l'estómac (ἐμπίπλημι), i deshumanitza aquells que així actuen comparant-los amb porcs per acabar conclouent que seria una situació impossible. Qui així actua se situa fora del comportament civilitzat, fins i tot fora del comportament humà²¹.

En dues ocasions, Plutarc fa referència a un exemple de la mitologia per a presentar tot el contrari del que ha de ser un banquet amb l'episodi d'Orestes a la seva arribada a Atenes.²² Quan Orestes arribà a Atenes fugint dels seus crims, s'estaven celebrant les festes de les Antestèries i els atenesos es veieren obligats a convidar Orestes a participar del banquet, però li donaren una taula i menjar individual, a més de prohibir-li de conversar amb els altres participants.²³ Aquesta situació anòmala serveix per a mostrar el que no ha de succeir mai en un simposi plutarqueu.

1.1 (613B) Εἰ μὲν οὖν, ὡσπερ οἱ τὸν Ὀρέστην ἐστιῶντες ἐν Θεσμοθετείῳ, σιωπῇ τρώγειν καὶ πίνειν ἐμέλλομεν, ἦν τι τοῦτο τῆς ἀμαθίας οὐκ ἀτυχῆς παραμύθιον.

Doncs si nosaltres, com els que van acollir Orestes al Tesmotetèon, estiguéssim disposats a menjar i beure en silenci, això seria una excel·lent invitació a la ignorància.²⁴

2.10 (643A-B) καίτοι τίς ἔχει διαφορὰν κύλικα καταθέντα τῶν κεκλημένων ἐκάστῳ καὶ χοῦν, ἐμπλησάμενον οἴνου, καὶ τράπεζαν ἰδίαν ὡσπερ οἱ Δημοφωντίδαι τῷ Ὀρέστη λέγονται, πίνειν κελεῦσαι μὴ προσέχοντα τοῖς ἄλλοις, τοῦθ' ὅπερ νῦν γίγνεται, κρέας προθέμενον καὶ ἄρτον ὡσπερ ἐκ φάτνης ἰδίας ἕκαστον εὐωχεῖσθαι, πλὴν ὅτι μὴ πρόσκειται σιωπῆς ἡμῖν ἀνάγκη, καθάπερ τοῖς τὸν Ὀρέστην ξενίζουσιν; ἀλλὰ καὶ τοῦτ' ἴσως αὐτὸ πρὸς τὴν ἀπάντων κοινωνίαν ἐκκαλεῖται τοὺς συνόντας, ὅτι καὶ λόγῳ κοινῶ πρὸς ἀλλήλους χρώμεθα καὶ ᾠδῇ, ψαλτρίας τε τερπούσης καὶ αὐλητρίδος ὁμοίως μετέχομεν.

---

²¹ Per al tractament del silenci en les *Q.C.* de Plutarc, vegi's Ginestí (en premsa).

²² Passatge que comenta també Santiago en la seva intervenció en aquest Col·loqui.

²³ Per a les diferents versions sobre aquest episodi, vegi's Teodorsson 1989 -1996, vol I: 44-45.

²⁴ Afirmació posada en boca de Crató, metge i parent de Plutarc (Puech 1992: 4843).

I certament, quina diferència hi ha entre el fet que, posant a cadascun dels convidats una copa i una gerra plena de vi, i una taula individual, com diuen que van fer els Demofòntides amb Orestes, se'ls convidés a beure sense parar atenció als altres, i el que passa ara actualment que, la carn i el pa posats al davant, cadascú gaudeix de la seva menjadora individual, excepte en el fet que no se'ns imposa l'obligació del silenci com sí que va passar als que van acollir a Orestes? Per contra, allò que probablement convida els presents a la convivència entre tots és mantenir una conversa comuna i gaudir del cant entre tots i participar sense distinció del goig d'escoltar una tocadora de lira i una flautista.²⁵

El primer passatge, emmarcat en una discussió sobre la funció de la filosofia al banquet, té un ressò platònic, ja que la ignorància (ἀμαθία) és considerada al *Timeu* una de les malalties de l'ànima.²⁶ El segon passatge presenta una imatgeria més complexa. L'àpat individual, la taula individual, es deshumanitza convertint-se en una menjadora individual, en el mateix procés de deshumanització i de pas a un comportament animal que vèiem anteriorment al pròleg del llibre vuitè.²⁷ Tot i que aquí el silenci no és el tema tractat, sinó que ho és el repartiment del menjar en porcions, s'hi afegeix per a remarcar la destrucció doble de la convivència i per tant de l'esperit genuí del simposi. En la darrera part es tornen a citar els elements creadors de convivència: la conversa comuna i el gaudi comú del cant i la música, restant en la paraula i oblidant d'esmentar la participació en l'àpat que era, de fet, el tema sobre el qual s'havia originat la qüestió.

La posició d'aquestes dues cites en la primera pregunta del llibre primer i la darrera del llibre segon no sembla ser casual, ja que en els dos primers llibres trobem una destacada aproximació teòrica al simposi

---

²⁵ Paraules pronunciades pel mateix Hàgias esmentat a la nota 10.

²⁶ Plat. *Ti.* 86b. Segons Romeri (2002: 238), Llucià en el seu simposi capgira aquesta idea i presenta el silenci dels llecs (ιδιώται) com l'únic camí per a no caure en l'absolut ridícul ni ser exemple de la buidor dels coneixements pseudofilosòfics.

²⁷ Dos altres exemples extrets del món animal serveixen a Plutarc per a mostrar que si no hi ha participació en l'àpat comú les lleis d'hospitalitat queden burlades i no hi ha relació d'amistat possible. Es tracta, en un cas, de la falla de la grua i la guineu d'Esop (*Q.C.* I 1 614E-F) i, en l'altre, de l'intent d'explicació de l'animositat dels pitagòrics contra les orenetes, segons Plutarc causada pel fet que es comporten com a mals hostes dels humans (*Q.C.* VIII 7).

ideal, amb concentració de preguntes de contingut programàtic emmarcades precisament per aquestes dues.²⁸

En contrast amb aquesta taula individual en singular (τράπεζαν ἰδίαν), contrària a l'esperit del simposi, Plutarc veu la conversa com les segones taules del simposi (δευτέρας τραπέζας) en plural, que han de ser igualment compartides. Així en el pròleg al llibre cinquè (672E) afirma: ἔν τε τοῖς πότοις οἱ ἀστεῖοι καὶ χαρίεντες εὐθὺς μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπὶ τοὺς λόγους ὥσπερ δευτέρας τραπέζας φερόμενοι καὶ διὰ λόγων εὐφραίνοντες ἀλλήλους. “En el moment de la beguda i després de l'àpat, les persones educades i de bones maneres passen a les converses com si de segones taules es tractés i gaudeixen del diàleg entre uns i altres”.

El diàleg no és pas un simple complement del simposi, sinó que hi està plenament integrat segons aquesta figura de les ‘segones taules’. D'altra banda, queda també separat del moment de l'àpat i lligat indefectiblement al del vi. És aquí on Plutarc concentra el focus de l'obligació de compartir: la participació del comú i la reciprocitat han de trobar-se en el simposi especialment en el vi i la paraula,²⁹ i la reciprocitat hi està clarament marcada pel pronom ἀλλήλους. També en la següent afirmació, al pròleg del llibre setè, el focus es troba dirigit cap a la reciprocitat de la conversa:

(697D) δεῖπνου δὲ καὶ τραπέζης θειότατον ὡς ἀληθῶς ἡδυσμα φίλος ἐστὶ παρῶν καὶ συνήθης καὶ γνώριμος οὐ τῷ συνεσθίειν καὶ συμπίνειν, ἀλλ' ὅτι λόγου μεταλαμβάνει καὶ μεταδίδωσιν.

El condiment més meravellós de l'àpat i de la taula és certament la presència d'un amic, un familiar o un conegut, no pel fet de menjar i beure en companyia, sinó perquè participa de la nostra conversa i ens fa partícips de la seva.

Plutarc fa aquí de nou referència a la φιλία com l'element que ha de regir el simposi, i la conversa com el camí principal que hi porta. L'allunyament de la importància de la participació a l'àpat aquí és encara

---

²⁸ Les quatre primeres qüestions del llibre primer i la primera i darrera del llibre segon constitueixen el que podríem dir-ne un manual del simposiasta. Més enllà de les qüestions concretes (el paper de la filosofia al banquet, la distribució dels convidats, el rol del simposiarca, la manera agradable de fer preguntes i acudits i la forma de repartir el menjar), la lectura conjunta de totes elles proporciona idees sòlides sobre la finalitat del simposi i la manera d'arribar a assolir-la.

²⁹ La qüestió 10 del llibre segon sobre la conveniència de servir el menjar en porcions o deixar que cadascú se serveixi del comú acaba precisament amb una intervenció del germà de Plutarc, Làmprias, segons la qual la comunitat del simposi no es basa tant en el menjar com en la conversa, el vi i l'amistat (λόγους, προπόσεις, φιλοφροσύνας). Són aquests els elements en els quals cada convidat ha de prendre part.

més clar amb l'esment explícit que el plaer de menjar i beure en comú (συνεσθίειν καὶ συμπίνειν) no és l'element decisiu per l'èxit d'un simposi sinó sobretot el plaer de compartir la conversa, el λόγος. I aquest λόγος ha de ser un intercanvi en què cada part dóna i rep alhora. Aquesta insistència en la necessitat d'intercanvi es reflecteix tant en l'ús del preverb μετα- 'entre' en els compostos μεταδίδωσιν i μεταλαμβάνει, com en el significat dels propis verbs δίδωμι i λαμβάνω, que expressen la reciprocitat del donar i el rebre.

4. LA RECIPROCIATAT DE LA PARAULA

En els poemes homèrics veiem que la reciprocitat entre hoste i amfitrió és un dels elements bàsics de la ξενία, i aquesta reciprocitat no es cenyeix només a l'obligació de l'acollida mútua amb un banquet, sinó que implica també entre d'altres l'intercanvi de presents.³⁰ Conseqüentment amb la nova posició central que Plutarc dóna a la paraula en els simposis, cal per tant que tots els convidats obsequiats amb un discurs facin la seva contribució al banquet amb l'oferiment al seu torn d'un altre discurs.³¹ Aquestes contribucions (συμβολαί) en forma de paraula són de vegades comparades a les contribucions dels participants a un ἔρανος, un banquet a escot,³² en d'altres són exigides per l'amfitrió, o li són ofertes, en reciprocitat a la invitació.

Per als participants, no participar del discurs és igualat a no participar del simposi en absolut. Així, en la dotzena qüestió del darrer llibre llegim com Protògenes,³³ un dels participants, es dirigeix a Plutarc amb aquestes paraules:

9.12 (741C) ὀνόματος 'τί παθόντες' εἶπε 'τοὺς ῥήτορας τούτους τρυφᾶν ἔωμεν, ἑτέρων καταγελῶντας, αὐτοὺς δὲ μηδὲν ἔρωτωμένους μηδὲ συμβολὰς λόγων τιθέντας; εἰ μὴ νῆ Δία φήσουσι μηδὲν αὐτοῖς μετεῖναι τῆς ἐν οἴνῳ κοινωνίας, Δημοσθένους

---

³⁰ El ritual d'acollida de l'hoste amb un banquet i rics presents es repeteix al llarg de tota l'*Odissea*, en l'arribada de Telèmac a casa de Néstor i Menelau, per exemple, o en l'acollida d'Odisseu entre els feacis (Santiago 2004).

³¹ Dèiem a la nota que la idea del λόγος com a contraprestació a un banquet d'acollida ja es troba apuntada a l'*Odissea*. L'equivalència entre present de ξενία i discurs el llegim també en Plató a l'inici del *Timeu*, quan Sòcrates exigeix dels seus companys sengles discursos com a present de ξενία (τὰ τῶν λόγων ξένια), com a contrapartida al seu discurs anterior sobre la forma ideal de l'estat (Plat.*Ti.* 20bc).

³² Com llegim a l'inici de la qüestió VI 8 (694B) quan Plutarc fa una recopilació de les opinions prèvies: ταῦτα μὲν οὖν ἔρανον κοινὸν ἐκ πάντων συνεπλήρουν λόγων. "Heus ací el còmput (*éranon*) final de totes les intervencions."

³³ Gramàtic, amic de joventut de Plutarc i hoste seu a Delfos. Apareix en cinc ocasions a les *Q.C.* així com en altres dos escrits de Plutarc (Puech 1992: 4874).

ἐπαινέταις καὶ ζηλωταῖς οὖσιν, ἀνδρὸς ἐν ἅπαντι τῷ βίῳ πiónτος οἶνον.' 'οὐκ αἴτιον' ἔφην ἐγὼ 'τοῦτο τούτων, ἀλλ' ἡμεῖς οὐδὲν αὐτοὺς ἠρωτήκαμεν εἰ δὲ μή τι σὺ χρησιμώτερον ἔχεις, ἐγὼ μοιδοκῶ προβαλεῖν αὐτοῖς ἐκ τῶν Ὀμήρου ῥητορικῶν θέσεων μίαν ἀντινομικήν.'

(Protògenes) cridant-me pel nom, diu: 'Per quin motiu deixem que aquests oradors es donin importància burlant-se dels altres, mentre que a ells no se'ls ha fet cap pregunta ni han aportat la seva quota de paraules? A no ser, per Zeus, que diguin que ells no comparteixen la participació comuna en el vi perquè són admiradors i emuladors de Demòstenes, un home que en tota la seva vida mai no begué vi.' 'No, la causa no és aquesta,' vaig dir jo, 'sinó nosaltres, que no els hem preguntat res i, si tu no tens res de més adequat, em sembla que els plantejaré, d'entre les proposicions retòriques d'Homer, una d'antinòmica.'

Per a Protògenes és inconcebible que algú gaudeixi de la conversa sense fer-hi cap aportació. Segons ell, aquesta actitud només seria explicable si diguessin que no participen del vi, és a dir, si s'exclouessin ells mateixos del grup del simposi. El fet mateix d'entrar a la comunitat dels simposiastes implica contribuir amb part activa a la conversa. Compartir el vi i compartir conversa s'igualen. La resposta de Plutarc és interessant, ja que afirma que el motiu que fins ara no hagin participat del diàleg rau en el fet que no se'ls ha fet cap pregunta. És a dir, així com per a participar en un simposi cal haver-hi estat convidat,³⁴ també cal una invitació per part de l'amfitrió per a participar a les 'segones taules' de la conversa. L'amfitrió en aquest cas sembla ser un amfitrió múltiple format per tots els amics de Plutarc, tal com indica el plural ἡμεῖς 'nosaltres' i el fet que Plutarc demani el consentiment de Protògenes per a fer una pregunta als oradors.³⁵ I Plutarc, com a bon simposiasta, convida els oradors a participar del banquet de les paraules.

De vegades aquesta exigència la formula l'amfitrió mateix i exigeix dels seus hostes una compensació per les menges servides. Aquest és el cas en

---

³⁴ Amb l'excepció dels convidats que vénen per pròpia iniciativa o acompanyant un altre convidat, com vàiem anteriorment. Tot i això aquests convidats espontanis han de ser acceptats i acollits per l'amfitrió, d'aquí el consell de l'avi de Plutarc de tenir prou seients disponibles.

³⁵ De fet l'amfitrió dels 15 banquets del llibre nou és Ammoni, el mestre de Plutarc a l'Acadèmia d'Atenes. Però Plutarc al llarg de les qüestions presentades tendeix a traslladar la responsabilitat del bon funcionament d'un simposi de l'amfitrió a tots els participants. Vegi's com a exemple la qüestió 1.4 i la forma d'elecció del simposiarc.

un simposi on se serveixen unes tòfones de gran mida.³⁶ Partint d'aquestes tòfones, l'amfitrió Agèmac³⁷ proposa ell mateix un tema de discussió i exigeix per tant dels seus convidats una participació en el banquet en forma de paraula com a contribució a l'elevat preu de les tòfones: 4.2 (664D) 'ταῦτα δ' εἶπεν ἄδολεσχῶ, παρακαλῶν ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ζήτησιν τῆς αἰτίας, ἵνα μὴ πικρὸς γένωμαι συμβολὰς τῶν ὕδνων πρασσόμενος. "Xerro, digué, d'aquestes coses exhortant-vos a buscar-ne la causa, per tal de no mostrar-me com una persona punyent desconsiderada si us exigeixo contribucions per a les tòfones."

Per a Agèmac és obvi que els convidats han d'aportar discursos al banquet després d'haver-los ofert unes tòfones tan admirables, i ell els vol facilitar el camí no solament proposant un tema de conversa sinó amb algunes reflexions inicials que, d'una banda, donen temps als participants de pensar-se la seva resposta i, de l'altra, aporten primeres idees respecte a les quals els és fàcil posicionar-se.

De manera complementària llegim com Plutarc acaba la seva primera intervenció en un simposi a casa de Mestrius Florus³⁸ amb les següents paraules: 5.7 (682A) 'αὐταί σοι' εἶπον ὦ Φλῶρε, συμβολαὶ τῆς εὐωχίας ἀπηριθμήσθωσαν.' "Considera aquestes coses, Florus, vaig dir, com les meves contribucions a la festivitat."

El joc de mots el continua el següent participant, Soclaros, que veu un indici de falsedat en la seva argumentació i demana una revisió del valor de la contribució de Plutarc (δοκιμάσωμεν) abans d'acceptar-la com a contribució vàlida al banquet.

No hi manquen referències a l'aspecte de projecció social del simposi, al fet que les συμβολαὶ transcendeixin l'àmbit concret del banquet i tinguin repercussió sobre un conjunt social més ampli, com irònicament indica un dels participants en un simposi celebrat a Eubea per invitació del sofista Cal·lístrat. Tenint en compte la riquesa dels aliments servits, es planteja la qüestió de la preeminència dels aliments que provenen del mar o bé dels que produeix la terra. Polícrates,³⁹ un dels convidats, pren la paraula per a

---

³⁶ En contra de l'opinió de Romeri (2002), que vol veure bandejada tota referència al menjar en les obres simposials de Plutarc, sí que en algunes ocasions, com ara aquí, el menjar que se serveix és el punt de partida per a una conversa. Ara bé, és cert que la discussió es desenvolupa i pren cos un cop el sopar s'ha acabat i els convidats han passat a la beguda, el simposi en si. Vegi's, per exemple, en aquest sentit també la introducció a la qüestió 1.2.

³⁷ Només conegut per la seva aparició en aquesta qüestió (Puech 1992: 4832).

³⁸ Personatge de gran influència a Roma, de qui Plutarc rebé els seus noms romans en ser nomenat ciutadà. Fou actiu políticament durant els regnats d'Otò, Vespasià i Domicià, i un gran amant de la cultura hel·lènica (Puech 1992: 4860).

³⁹ Tib. Claudi Polícrates, delegat de Sicília al consell de l'amfictionia (Puech 1992: 4874).

defensar la preeminència dels aliments del mar i acaba el seu discurs amb aquestes paraules: 4.4 (668D) ‘ταῦτ’ εἶπεν Πολυκράτης, ἔγωγε συμβάλλομαι καὶ ὑμῖν καὶ νῆ Δία τοῖς ἰχθυοπώλαις ἀπὸ τῶν μαρτύρων καὶ τῆς συνηθείας.’ “El que acabo de dir, digué Polícrates, és la meva aportació tant per a vosaltres com, per Zeus, per als venedors de peix, basant-me en el relat dels testimonis i en els usos i costums habituals.”

Polícrates expressa el convenciment que la repercussió del que passa al simposi sobrepassarà el que és estrictament el cercle d'amics i influirà sobre la societat de la qual formen part, fixada en aquest cas irònicament en els avantatges del seu discurs per als peixaters.

El paper actiu dels convidats no acaba amb la seva participació al diàleg, sinó que tots han de ser garants que aquest intercanvi, el μεταλαμβάνω i μεταδίδωμι que llegíem abans, sigui respectat per tothom. El coneixement i el respecte a aquesta norma essencial marca la pertinença al cercle dels πεπαιδευμένοι.⁴⁰ Com a exemple podem prendre la figura del propi Plutarc, que trobem tant en la situació d'aportar la seva contribució de paraules per pròpia iniciativa,⁴¹ com de veure's obligat per la resta de convidats a complir aquest principi de reciprocitat.⁴²

5. CONCLUSIONS

El valor central que la participació en l'àpat comú té com a plasmació social de l'amistat en la llarga tradició grega del simposi queda reflectida també en l'ideal de simposi que Plutarc presenta per a la seva època. L'objectiu final del simposi plutarqueu, establir noves amistats i conservar les existents, és a dir assolir la φιλία entre els participants, és l'actualització dels banquets d'hospitalitat que reflecteixen els poemes homèrics. Homer i els antics són per tant una autoritat en les normes del banquet, i Plutarc traça en les *Quaestiones Convivales* una línia de continuïtat entre els antics i la seva època.

---

⁴⁰ En els cercles de l'elit cultural grega durant la Segona Sofística, la cultura hi és transmesa de generació a generació i dins del propi cercle. L'entrada des d'àmbits totalment externs, és a dir, l'ascensió social, hi és difícil, ja que l'educació té lloc precisament dins els cercles de l'elit, i un d'aquests llocs d'educació i de demostració del propi estatus és precisament el simposi (Schmitz 1997: 127–133).

⁴¹ Així és en un simposi celebrat a Eleusis on, després de la intervenció de tres convidats, Plutarc introdueix el seu parlament amb aquestes paraules: 2.2 (635C) ἐγὼ δ' ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἀσύμβολος τοῦ λόγου μετασχεῖν εἶπον, ὅτι (...). “I jo, per no fer la impressió que compartia la conversa sense contribució pròpia, vaig dir que...”.

⁴² Com en un simposi en ocasió de l'efemèride del naixement de Plató, on, després d'algunes intervencions, el narrador Plutarc comenta: 8.2 (719F) ἐπὶ τούτοις ῥηθεῖσιν ἤξιουν κάμῃ συμβαλέσθαι τι πρὸς τὸν λόγον αὐτοῖς. “A més de tot el que ja s'havia dit, consideraven que jo també havia de contribuir amb alguna aportació a la conversa.”

Aquesta reciprocitat, que en Homer trobem centrada sobretot en la participació en l'àpat i l'intercanvi de regals de valor, pren en Plutarc un nou gir i queda fixada primerament en l'intercanvi de paraula, en la conversa comuna. La inexistència de λόγος fa impossible un simposi. Aquest intercanvi de paraula que Plutarc descriu amb la imatge de les 'segones taules', δεύτεραι τράπεζαι, constitueix el nucli principal del simposi i el camí per assolir-ne l'objectiu, l'establiment de relacions de φιλία entre els comensals, que posa en paral·lel a les relacions de ξενία entre herois homèrics.

El simposi manté el seu caràcter d'espai de representació social; el lligam amb la tradició grega fins als seus orígens homèrics, així com el coneixement i respecte de les normes que regeixen el simposi marca la pertinença dels seus participants al cercle dels πεπαιδευμένοι.

BIBLIOGRAFIA

- Alonso Troncoso, V. (1998). "Para una sociología del banquete en los poemas homéricos". In J. Mangas Manjarrés & J. Alvar Ezquerro (ed.). *Homenaje a José María Blázquez*. Madrid, 35-58.
- Becchi, F. (2009). "La notion de *philanthropia* chez Plutarque: contexte social et sources philosophiques". In Ribeiro Ferreira (2009), 263-73.
- Frazier, F. & J. Sirinelli (2003). *Plutarque, Oeuvres morales, Propos de Table*. Vol. III. Paris
- Fuhrmann, F. (1972-1978). *Plutarque, Oeuvres morales, Propos de Table*. Vols. I-II. Paris
- Ginestí, A. (en premsa). "Disturbed Community. Dynamics of conversation in Plutarch's *Quaestiones Convivales*". In A. Georgiadou & K. Oikonomopoulou (ed.). *Space, Time and Language in Plutarch's Visions of Greek Culture*.
- Hamp, É. P. (1982). "ΦΙΛΟΣ". *BSL* 77, 251-62.
- Johnson, W. A. (2010). *Readers and reading culture in the high Roman Empire*. Oxford.
- Jong, I. J. F. de (2001). *A Narratological Commentary on the Odyssey*. Cambridge.
- König 07
- Nikolaidis, A.G. (2009). "Philanthropia as sociability and Plutarch's unsociable heroes". In Ribeiro Ferreira (2009), 275-88.
- Puech, B. (1992). "Prosopographie des Amis de Plutarque". In *ANRW* II 33.6, 4831-93.
- Ribeiro Ferreira, (2009). *Symposion and philanthropia in Plutarch*. Coimbra.

- Ribeiro Ferreira, J. (2010). "Homère dans les *Quaestiones Convivales*". *Ploutarchos* 8, 81–90.
- Romeri, L. (2002). *Philosophes entre mots et mets: Plutarque, Lucien et Athénée autour de la table de Platon*. Grenoble.
- Roskam, G. (2010). "Plutarch's Socratic Symposia. The Symposia of Plato and Xenophon as Literary Models in the *Quaestiones Convivales*". *Athenaeum* 98, 45-70.
- Rudhardt, J. (2008). *Opera Inedita. Essai sur la religion grecque. Recherches sur les Hymnes Orphiques* [P.Borgeaud & V.Pirenne-Delforge (ed.)], Liège.
- Rundin, J. (1996). "A Politics of Eating: Feasting in Early Greek Society". *AJP* 117, 179–215.
- Santiago Álvarez, R.-A. (2004). "La familia léxica de *xénos* en Homero: usos y significados, II (*Odisea*)". *Faventia* 26/2, 25-42.
- (2007). "La familia léxica de *xénos* en Homero: usos y significados, I, (*Ilíada*)". In J. Alonso Aldama & C. García Román & I. Mamolar Sánchez (eds.). *ΣΤΙΣ ΑΜΜΟΥΔΙΕΣ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ. Homenaje a la Profesora Olga Omatos*. Vitoria-Gasteiz, 733-742.
- (2011). "Respeto y honores fúnebres al enemigo: el ejemplo de *Ilíada*, 6.414-420". In J. Pàmias (ed.). *Parva Mythographica*. Oberhaid, 19-32.
- Schmitz, T. (1997). *Bildung und Macht*. Munic.
- Teodorsson, S.-T. (1989-1996). *A Commentary on Plutarch's Table Talks*. 3 vols. Göteborg.
- (2009). "The place of Plutarch in the literary genre of Symposium". In Ribeiro Ferreira 2009, ...
- Titchener, F.B. (2011). "Plutarch's Table Talk: Sampling a Rich Blend. A Survey of Scholarly Appraisal". In F. Klotz & K. Oikonomopoulou (ed.). *The Philosopher's Banquet. Plutarch's Table Talk in the Intellectual Culture of the Roman Empire*, 35–48. Oxford.
- Watkins, C. (1995). *How to kill a dragon. Aspects of Indo-european Poetics*. New York.
- Whitmarsh, T. (2013). "Resistance is futile? Greek literary tactics in the face of Rome". In P. Derron (ed.) *Les grecs hérétiques des romains*. Ginebra, 57–85.